

مدرسراسيون و جهان ايراني

تبين تغيير تلقى افراد از چيستى خرافه‌ها

كامران ريبي

اصفهان

۱۳۹۴

مدرن‌زاسیون و جهان ایرانی

تبیین تغییر تلقی افراد از چیستی خرافه‌ها

امران ربیعی

پیشه: پژوهشکده مطالعات اسلامی اصفهان

ناشر: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، شعبه اصفهان

ویراستار: سید دقایان

چاپ: نگارش

چاپ اول: بهمن ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۱۷۰۰۰ تومان

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

نشانی: اصفهان، خیابان آیت‌الله شمس‌آبادی، کوچه سرت، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی

حوزه علمیه قم - شعبه اصفهان

تلفن و دورنگار: ۰۳۱-۳۲۲۰۸۰۰۱۵

مراکز پخش: اصفهان، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰؛ قم، پست و دورنگار: ۳۷۷۳۴۲۶؛ تهران، تلفن: ۶۶۹۵۱۵۳۴

وبسایت: www.morsalat.com پست الکترونیک: nashr.disf@dtc.i

سرشناسه:

ربیعی، کامران

عنوان و نام پدیدآور:

مدرن‌زاسیون و جهان ایرانی: تبیین تغییر تلقی افراد از چیستی خرافه‌ها/ کامران ربیعی.

مشخصات نشر:

اصفهان: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، شعبه اصفهان، ۱۳۹۴

مشخصات ظاهری:

۴۴۶ ص: جدول، نمودار؛ ۵/۱۴×۲۱/۵ س.م.

شابک:

۱۷۰۰۰ ریال: ۲-۲۷-۱۲۹-۶۰۰-۹۷۶

وضعیت فهرست‌نویسی:

فیا

یادداشت:

کتابنامه

عنوان دیگر:

تبیین تغییر تلقی افراد از چیستی خرافه‌ها.

موضوع:

خرافات -- ایران -- اصفهان (استان) -- تحقیق

شناسه افزوده:

دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، شعبه اصفهان

رده‌بندی کنگره:

۱۳۹۴ ۲۴/ز GR۸۱

رده‌بندی دیویی:

۴۱۰-۹۵۵۹۳/۳۹۸

شماره کتابشناسی ملی:

۴۰۶۳۶۶۱

فهرست مطالب

۱۸.....	پیشگفتار.....
---------	---------------

فصل اول: ادبیات مدرنیزاسیون؛ از سنت گریزی تا توسعه اجتماعی اقتصادی

۲۸.....	مقدمه.....
---------	------------

۲۹.....	برآمدن جامعه مدرن تحت تحول های کلان اجتماعی.....
---------	--

۵۶.....	از رشد تا توسعه اجتماعی: سادگی، چرانداز مدرنیزاسیون.....
---------	--

فصل دوم: مفهوم خرافه و رویکردهای تبیین خرافه گرایی

۷۷.....	چیستی و ماهیت خرافه.....
---------	--------------------------

۸۲.....	تعریف خرافه.....
---------	------------------

۸۷.....	سه رویکرد برای تعریف خرافه.....
---------	---------------------------------

۸۸.....	مدل فهم علمی.....
---------	-------------------

۹۴.....	مدل فهم دینی.....
---------	-------------------

۹۵.....	مدل فهم عرفی.....
---------	-------------------

۹۸.....	پیشینه پژوهش های مرتبط با خرافه ها.....
---------	---

۹۹.....	پژوهش های داخلی.....
---------	----------------------

۱۱۱.....	پژوهش های خارجی.....
----------	----------------------

ریشه‌ها و علت‌های مؤثر بر خرافه‌گرایی از منظر رویکردهای مختلف	۱۲۰
تبیین خرافه‌ها از چشم‌انداز جامعه‌شناسی	۱۲۰
رویکرد کارکردگرایانه به خرافه‌ها	۱۳۲
تبیین تفسیری و نمادگرایانه خرافه‌ها	۱۳۶
تبیین عقلانی منطقی خرافه‌ها	۱۳۸
خرافه‌ها از چشم‌انداز دین عامیانه	۱۴۰
علا‌های روانی گرایش به خرافه‌ها از دیدگاه روان‌شناسی	۱۵۱

فصل سوم: تغییر تلقی افراد از خرافه‌ها تحت رابطه مدرنیزاسیون و دگرگونی‌های فرهنگی

رونالد اینگلهارت	۱۶۶
پیتر برگر و همکاران	۱۷۹
ساموئل آیزنشتاد	۱۸۸
ساموئل هانتینگتون	۱۹۶
جمع‌بندی چارچوب نظری تحقیق	۲۰۲
مدل تحلیل	۲۱۱

فصل چهارم: توسعه اجتماعی اقتصادی در استان اصفهان

توسعه اجتماعی اقتصادی در استان اصفهان	۲۲۳
---	-----

فصل پنجم: باورهای متافیزیکی و تلقی افراد از خرافه‌ها در استان اصفهان

باورهای متافیزیکی و تلقی افراد از خرافه‌ها در استان اصفهان	۲۴۷
وضعیت دین‌داری در استان اصفهان	۲۴۷
شرکت در مراسم دعا و روضه‌خوانی	۲۴۸

.....	شرکت در نماز جماعت	۲۵۰
.....	انجام واجبات دینی؛ نماز و روزه	۲۵۱
.....	شاخص انجام واجبات دینی در گروه‌های مختلف سنی	۲۵۵
.....	باور به وجود جن	۲۶۳
.....	داشتن سابقه نذرکردن	۲۶۹
.....	موضوع‌های نذر	۲۶۹
.....	رابطه میان نذر و ویژگی‌های فردی	۲۷۹
.....	انواع نذر برای گرفتن حاجت	۲۸۵
.....	باور به توانایی در گرفتن حاجت و طالع‌بین و کف‌بین و سابقه مراجعه به آن‌ها	۲۹۱
.....	تعداد دفعات مراجعه به طالع‌بین و کف‌بین و فال‌گیر	۲۹۶
.....	موضوع و علت مراجعه به طالع‌بین و کف‌بین و فال‌گیر	۲۹۸
.....	تلقی افراد از خرافه‌های موجود در جامعه	۳۰۷
.....	تلقی افراد از باورهای خرافی شخصی	۳۱۱
.....	تلقی افراد از باورهای خرافی والدین	۳۲۰
.....	تلقی افراد از باورهای خرافی موجود در شهرستان	۳۳۰
.....	سطح توسعه‌یافتگی شهرستان و تلقی افراد از چیستی خرافه‌ها	۳۴۲
.....	تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر تلقی افراد از چیستی و مصداق‌های خرافه‌ها	۳۴۸
.....	دین‌داری و تلقی افراد از چیستی خرافه‌ها	۳۴۸
.....	تحصیلات و تلقی افراد از چیستی خرافه‌ها	۳۵۲
.....	بایگه اقتصادی و تلقی افراد از چیستی خرافه‌ها	۳۵۵
.....	رابطه میان تحصیلات والدین و تلقی افراد از خرافه‌ها	۳۵۹
.....	جنس و تلقی افراد از خرافه‌ها	۳۶۵

۸ مدرنیزاسیون و جهان ایرانی؛ تبیین تغییر تلقی افراد از چیستی خرافه‌ها

فصل ششم: نتیجه‌گیری؛ جهان ایرانی و تناقض‌های توسعه

۳۷۱ جهان ایرانی و بنیادهای متافیزیک‌باور آن

۳۸۴ تناقض‌های توسعه؛ رشد عقلانیت دوباره

۴۰۶ کتابنامه

www.ketab.ir

فهرست جداول

- جدول ۱: دیدگاه برخی از بزرگان جامعه‌شناسی درباره ویژگی‌های جامعه جدید و روندهای درونی آن ۳۶
- جدول ۲.۱: ماهی و ویژگی‌های کلی جامعه مدرن از نگاه کریشان کومار ۳۹
- جدول ۳.۱: برخی تعریف‌های صاحب‌نظران مختلف درباره مدرنیته ۵۲
- جدول ۴.۱: برخی تعریف‌های صاحب‌نظران درباره مدرنیزاسیون و مدرنیسم ۶۲
- جدول ۵.۱: مهم‌ترین اختلاف‌های معنایی نسبتاً نوسازی‌شده و جامعه‌های نسبتاً نوسازی‌نشده از دیدگاه لوی ۶۷
- جدول ۶.۱: ویژگی‌های انسان سنتی و مدرن ۶۹
- جدول ۷.۱: مقایسه میان مطالعه‌های سنتی و مطالعه‌های جدید نوسازی ۷۱
- جدول ۸.۱: شاخص‌ها و زیرشاخص‌های شاخص پیشرفت اجتماعی (ISP) ۷۵
- جدول ۱۰.۲: متغیرهای استخراج‌شده از آثار صاحب‌نظران داخلی و خارجی ۱۰۰
- جدول ۱۰.۳: اثرهای رهاينده توسعه اجتماعی اقتصادی از نظر اینگلهارت ۱۷۲
- جدول ۱۲.۳: تفاوت میان اثر قلمروهای صنعتی و فراصنعتی مدرنیزاسیون بر ارزش‌های انسانی از نگاه اینگلهارت ۱۷۵
- جدول ۳.۳: مکانیسم‌های روانی اجتماعی شکل‌دهنده به خرافه‌ها ۲۰۶
- جدول ۴.۳: رابطه میان متغیرهای مختلف با گرایش افراد به خرافه‌ها ۲۱۳

- جدول ۱.۴: تعیین اولویت‌دهی و وزن‌دهی شاخص‌های نه‌گانه ۲۲۵
- جدول ۲.۴: رتبه‌بندی شهرستان‌های استان اصفهان ۲۲۷
- جدول ۳.۴: شاخص‌های انتخاب‌شده برای محاسبه میزان توسعه‌نیافتگی و رتبه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان اصفهان ۲۲۹
- جدول ۴.۴: سطح توسعه و رتبه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان اصفهان ۲۳۱
- جدول ۵.۴: سطح توسعه شهرستان‌های استان اصفهان (۱۳۷۵) ۲۳۲
- جدول ۶.۴: ظرفیت‌های استفاده‌شده برای شاخص‌سازی رفاه اجتماعی ۲۳۴
- جدول ۷.۴: رتبه‌بندی شهرستان‌های مطالعه‌شده برحسب شاخص‌های رفاه ۲۳۶
- جدول ۸.۴: رتبه‌بندی شهرستان‌ها برحسب شاخص‌های سرمایه اجتماعی ۲۳۸
- جدول ۹.۴: وضعیت شهرستان‌های مطالعه‌شده در شاخص‌های رفاه و سرمایه و توسعه اجتماعی ۲۳۹
- جدول ۱۰.۴: طبقه‌بندی شهرستان‌ها بر اساس سطح توسعه اجتماعی ۲۴۰
- جدول ۱۱.۴: گروه‌بندی شهرستان‌ها بر اساس شاخص‌های توسعه انسانی ۲۴۱
- جدول ۱۲.۴: تعیین ده شهرستان برتر در رتبه توسعه و رفاه و هشدهای مختلف ۲۴۲
- جدول ۱۳.۴: شهرستان‌های واردشده در تحلیل‌های آماری ۲۴۵
- جدول ۵.۱: میزان شرکت پاسخ‌گویان در مراسم دعا و روضه‌خوانی ۲۴۹
- جدول ۲.۵: میزان شرکت پاسخ‌گویان در نماز جماعت ۲۵۰
- جدول ۳.۵: میزان انجام واجبات دینی توسط پاسخ‌گویان: نماز و روزه ۲۵۲
- جدول ۴.۵: میزان انجام واجبات دینی نماز و روزه به تفکیک شهرستان ۲۵۴
- جدول ۵.۵: میزان انجام واجبات دینی به تفکیک گروه سنی در استان ۲۵۶
- جدول ۶.۵: میزان انجام واجبات دینی، برحسب سن در شهر اصفهان ۲۵۸
- جدول ۷.۵: میزان انجام واجبات دینی، برحسب سن در شاهین‌شهر ۲۵۹

- جدول ۸.۵: میزان انجام واجبات دینی، برحسب سن در بهارستان ۲۶۱
- جدول ۹.۵: میزان انجام واجبات دینی، برحسب سن در سپاهان شهر ۲۶۲
- جدول ۱۰.۵: اعتقاد به وجود جن ۲۶۳
- جدول ۱۱.۵: باور به وجود جن در سطح شهرستان های استان اصفهان ۲۶۴
- جدول ۱۲.۵: سابقه دیدن جن در میان پاسخ گویان ۲۶۶
- جدول ۱۳.۵: سابقه دیدن جن در میان شهرستان های استان اصفهان ۲۶۷
- جدول ۱۴.۵: داشتن سابقه نذرکردن در میان پاسخ گویان ۲۶۹
- جدول ۱۵.۵: طبقه بندی حاجت ها و نیازهای عمده ای که پاسخ گویان برای آن نذر کرده اند ۲۷۲
- جدول ۱۶.۵: موضوع های حاجتی و حاجت هایی که فرد برای طلب آن ها نذر کرده است ۲۷۳
- جدول ۱۷.۵: داشتن سابقه نذرکردن به تفکیک جنس ۲۸۰
- جدول ۱۸.۵: داشتن سابقه نذرکردن به تفکیک گروه های تحصیلی ۲۸۱
- جدول ۱۹.۵: داشتن سابقه نذرکردن به تفکیک گروه های شغلی ۲۸۳
- جدول ۲۰.۵: داشتن سابقه نذرکردن به تفکیک هزینه ها ۲۸۴
- جدول ۲۱.۵: نذرهای انجام شده برای گرفتن حاجت برحسب رنج ۲۸۶
- جدول ۲۲.۵: کارهایی که پاسخ گویان برای گرفتن حاجت نذر کرده اند ۲۸۷
- جدول ۲۳.۵: باور پاسخ گویان به توانایی های افرادی مانند فال گیرها و طالع بین ها ۲۹۲
- جدول ۲۴.۵: باور پاسخ گویان به توانایی های افرادی مانند فال گیرها و طالع بین ها و کف بین ها به تفکیک شهرستان ۲۹۳
- جدول ۲۵.۵: مراجعه پاسخ گویان به افرادی مانند فال گیرها و طالع بین ها و کف بین ها به تفکیک شهرستان ۲۹۵

- جدول ۲۶.۵: تعداد دفعات مراجعه به افرادی، مانند فال‌گیرها و کف‌بین‌ها و طالع‌بین‌ها ۲۹۷
- جدول ۲۷.۵: موضوع‌ها و علت‌های مراجعه به افرادی مانند طالع‌بین و کف‌بین و فال‌گیر ۲۹۸
- جدول ۲۸.۵: علت‌های مراجعه به فال‌گیر و طالع‌بین برحسب موضوع ۳۰۱
- جدول ۲۹.۵: رابطه میان علت مراجعه به افرادی مانند فال‌گیر و طالع‌بین با ۳۰۶
- جدول ۳۰.۵: نگاه‌های پاسخ‌گویان درخصوص برخی باورهای خرافی و تقدیرگرایی ۳۰۹
- جدول ۳۱.۵: نگاه پاسخ‌گویان درخصوص وجود باورهای خرافی خود و والدین و شهرستان ۳۱۰
- جدول ۳۲.۵: تلقی مردم استان از باورهای خرافی خود به تفکیک موضوع ۳۱۳
- جدول ۳۳.۵: دسته‌بندی موضوعی آنچه افراد خرافه‌های شخصی می‌پندارند برحسب شهرستان محل اقامت ۳۱۶
- جدول ۳۳.۵: دسته‌بندی موضوعی آنچه افراد خرافه‌های شخصی می‌پندارند برحسب شهرستان محل اقامت ۳۱۷
- جدول ۳۴.۵: بیست مصداق نخست پاسخ‌گویان از باورهای خرافی آنان ۳۱۹
- جدول ۳۵.۵: باورهای خرافی والدین از نظر پاسخ‌گویان برحسب ۳۲۱
- جدول ۳۶.۵: باورهای خرافی والدین از نگاه پاسخ‌گویان برحسب موضوع و به تفکیک شهرستان ۳۲۴
- جدول ۳۶.۵: باورهای خرافی والدین از نگاه پاسخ‌گویان، برحسب موضوع و به تفکیک شهرستان ۳۲۶

ادامه جدول ۳۶.۵: باورهای خرافی والدین از نگاه پاسخ‌گویان، برحسب موضوع	۳۲۷
و به تفکیک شهرستان	۳۲۷
جدول ۳۷.۵: باورهای خرافی والدین از نظر پاسخ‌گویان (بیست مصداق اول)	۳۲۹
جدول ۳۸.۵: تلقی افراد از خرافه‌های موجود در شهرستان برحسب موضوع	۳۳۲
جدول ۳۹.۵: تلقی افراد از خرافه‌های موجود در شهرستان برحسب موضوع و به	۳۳۶
تفکیک شهرستان‌ها	۳۳۶
ادامه جدول ۳۹.۵: تلقی افراد از خرافه‌های موجود در شهرستان برحسب موضوع	۳۳۷
و به تفکیک شهرستان‌ها	۳۳۷
ادامه جدول ۳۹.۵: تلقی افراد از خرافه‌های موجود در شهرستان برحسب موضوع	۳۳۹
و به تفکیک شهرستان‌ها	۳۳۹
جدول ۴۰.۵: تلقی پاسخ‌گویان از خرافه‌های موجود در استان اصفهان برحسب	۳۴۱
مصداق و جزئی	۳۴۱
جدول ۴۲.۵: رابطه میان درجه توسعه‌یافتگی شهرستان و تلقی افراد از باورهای	۳۴۴
خرافی خود	۳۴۴
جدول ۴۳.۵: رابطه میان درجه توسعه‌یافتگی شهرستان و تلقی افراد از باورهای	۳۴۵
خرافی رایج در آن	۳۴۵
جدول ۴۶.۵: رابطه میان سطح تحصیلات و پذیرش باورهای خرافی	۳۵۳
جدول ۴۷.۵: رابطه میان سطح تحصیلات و تلقی افراد از باورهای	۳۵۴
خرافی خویش	۳۵۴
جدول ۴۸.۵: رابطه میان پایگاه اقتصادی خانوار و پذیرش داشتن	۳۵۶
باورهای خرافی	۳۵۶
جدول ۴۹.۵: رابطه میان میزان هزینه‌های زندگی پاسخ‌گویان و تلقی آنان از	۳۵۸
باورهای خرافی خویش	۳۵۸

جدول ۵۰.۵: رابطه میان سطح تحصیلات مادر و پذیرش داشتن	۳۶۰
باورهای خرافی.....	
جدول ۵۱.۵: رابطه میان سطح تحصیلات مادر و تلقی افراد از باورهای	۳۶۱
خرافی خویش.....	
جدول ۵۲.۵: رابطه میان سطح تحصیلات پدر و پذیرش داشتن	۳۶۳
باورهای خرافی.....	
جدول ۵۳.۵: رابطه میان سطح تحصیلات پدر و تلقی افراد از باورهای	۳۶۴
خرافی خویش.....	
جدول ۵۴.۵: رابطه میان جنس پاسخ‌گو و پذیرش داشتن باورهای خرافی ...	۳۶۶
جدول ۱.۶: طبقه‌بندی رضایت‌خواسته‌هایی که افراد برای آن نذر کرده‌اند...	۳۷۶
جدول ۲.۶: وسیله ادای نذر پاسخ‌گویان به صورت مصداقی	۳۷۸
جدول ۵.۶: موضوع‌های عمده باورهای خرافی پاسخ‌گویان	۳۸۶
جدول ۶.۶: دیدگاه‌های پاسخ‌گویان در خصوص برخی باورهای عامیانه	۳۸۹
جدول ۷.۶: درصد موافقان با گویه‌های خرافه‌تقدیرگرایی برحسب	۳۹۰
متغیرهای مختلف	
ادامه جدول ۷.۶: درصد موافقان با گویه‌های خرافه‌تقدیرگرایی برحسب	۳۹۱
متغیرهای مختلف	
جدول ۸.۶: رابطه میان برخی باورهای مذهبی با متغیرهای زمینه‌ای و	۳۹۵
شاخص توسعه	

فهرست اشکال

- شکل ۱.۱: بازآفرینی مدرنیته در مناظره میان مدرنیزاسیون و مدرنیسم ۶۱
- شکل ۱.۲: مدل تبیین فرایند دین‌داری اینگلههارت ۱۷۷
- شکل ۲.۳: مدل تبیین برگسر و همکارانش برای فرایند کسب هویت مدرن و تغییرهای فرهنگی در کشورهای در حال توسعه ۱۸۶
- شکل ۳.۳: مدل نظری تحقیق ۱: عامل‌های مؤثر بر خرافه‌گرایی در میان افراد و جوامع ۲۱۸
- شکل ۴.۳: مدل نظری تحقیق ۲: انتقالی افراد از چیستی و مصداق‌های خرافه‌ها، تحت رابطه توسعه اجتماعی اقتصادی و تغییرهای فرهنگی ۲۲۰
- شکل ۵.۳: مدل تجربی تحقیق: عامل‌های مؤثر بر رایج‌ترین افراد به خرافه‌ها ۲۲۲
- شکل ۱.۴: تعیین اولویت‌دهی و وزن‌دهی شاخص‌های فرهنگ ۲۲۶
- شکل ۲.۴: رتبه‌بندی شهرستان‌ها بر اساس شاخص‌های فرهنگ ۲۲۸
- شکل ۱.۵: میزان شرکت پاسخ‌گویان در مراسم دعا و روضه‌خوانی ۲۴۹
- شکل ۲.۵: میزان شرکت پاسخ‌گویان در نماز جماعت ۲۵۰
- شکل ۳.۵: میزان انجام واجبات دینی توسط پاسخ‌گویان: نماز و روزه ۲۵۲
- شکل ۴.۵: اعتقاد به وجود جن ۲۶۴
- شکل ۵.۵: سابقه دیدن جن در میان پاسخ‌گویان ۲۶۶
- شکل ۶.۵: داشتن سابقه نذرکردن در میان پاسخ‌گویان ۲۷۰

- شکل ۷.۵: موضوع‌های عمده‌ای که پاسخ‌گویان برای آن نذر کرده‌اند ۲۷۱
- شکل ۸.۵: نذرهای انجام‌شده برای گرفتن حاجت برحسب موضوع ۲۸۶
- شکل ۹.۵: موضوع‌ها و علت‌های مراجعه به طالع‌بین و کف‌بین و فال‌گیر ۳۰۰
- شکل ۱۰.۵: تلقی مردم استان از باورهای خرافی خود به تفکیک موضوع ۳۱۲
- شکل ۱۱.۵: باورهای خرافی والدین از نظر پاسخ‌گویان بر اساس موضوع ۳۲۲
- شکل ۱۲.۵: خرافه‌های موجود در شهرستان‌ها برحسب موضوع ۳۳۱

پیشگفتار

در طول تاریخ یکی از دغدغه‌های انسان‌ها، فهم جهان پیرامون و درک رابطه انسان و نیروهای حاکم بر زندگی بوده است. برخلاف دوران مدرن، انسان ابتدایی خود را در محیطی، به شدت تهدیدآمیز می‌یافت و در برابر نیروهای قهرآمیز طبیعت و بیماری، هیچ پناهگاهی برای خود نمی‌جست. از این رو علاقه به فهم و شناخت جهان پیرامون، به پیش روی، با انگیزه شناخت و کنترل آن به مهم‌ترین نیازهای بشری تبدیل شد. همین جست‌وجو و تلاش در مسیر درک و شناخت طبیعت و کشف فلسفه و معنای زندگی، بنیان جهان‌بینی و کیهان‌شناسی انسان ابتدایی را پی‌ریزی کرد. که تا به امروز این تکاپو، همچنان ادامه دارد. پرسش‌هایی که در طول تاریخ برای فهم هستی و طبیعت مطرح شده است، تقریباً در میان تمامی اقوام و جوامع مشابه، دیده می‌شود؛ اما پاسخ‌هایی که بدان‌ها داده شده بسیار فراوان و متنوع و گاهی حتی متضاد بوده است. آنچه باعث شده است پاسخ به این دغدغه هستی‌شناسانه و پرسش‌های معطوف به ماهیت طبیعت و رابطه‌ها و قانون‌های حاکم بر آن را مقید سازد از این تکرار است: نوع و سازمان فرهنگ، درجه پیشرفت فنی، میزان رشد علم، دیدگاه و ایدئولوژی نخبگان جامعه و بسیاری متغیرهای دیگر.

انسان‌های اولیه مانند نسل‌های بعد، هرگز منتظر پیشرفت نهایی علم نماندند تا بر اساس اکتشاف‌ها و پیشرفت‌های صورت گرفته سؤال‌های خود

را پاسخ دهند. تهدیدهای محیطی و نیازهای فوری انسان حکم می‌کرده است که گزاره‌هایی، اگرچه مغایر با حقیقت، به صورت فردی و جمعی تولید شود تا محیط ناشناخته و تهدیدآمیز و ناپایدار بیرونی برای زیست مناسب شود. این گزاره‌ها، نه تنها می‌توانستند هراس‌های بیرونی را کاهش دهند؛ بلکه به انسجام و همبستگی اجتماعی نیز یاری می‌رساندند. در جهان قدیم، بسیاری از آن باورها به شکل حوزه‌های معرفتی مانند ستاره‌شناسی و کیمیاگری و طالع‌بینی درآمدند که در آن جوامع، عین علم فهم می‌شدند و به هیچ وجه مقابل علم تعریف نمی‌شدند. برخی از این باورها با باورهای دینی آمیخته شدند و لباسی از دین بر تن کردند تا مشروع و مقبول و همه‌گیر شوند و در خلال تقدس‌یابی، پذیرفته شوند. دلایلی که باعث شد همین پذیرش جمعی، برای قبول این باورها به عنوان باورهای رست کفایت کند، عبارت است از: پایه متافیزیکی داشتن این باورها، تجربه‌ناپذیر بودن آن‌ها و آسان‌نبودن ابطال آن‌ها؛ زیرا اصولاً فرهنگ سنتی به دنبال یافتن پیادهای حقیقی باورهای عامیانه نبود.

در عصر مدرن و به‌ویژه از قرن نوزدهم به بعد، به دلیل تغییر تجربه‌گرایی بر حوزه علم، باورهای که پایه تجربی نداشتند و مبتنی بر رابطه‌های علّی نبودند، اغلب تحت مفهوم «خرافه» طبقه‌بندی شدند. مدرنیته با سود، نوعی ستیز با باورهای مذهبی به همراه داشت؛ زیرا این باورها، اغلب متافیزیکی بودند و گزاره‌هایشان نامشهود و تجربه‌ناپذیر بود. غلبه تجربه‌گرایی و علم‌گرایی باعث شد که در جامعه‌های مدرن، به‌سادگی بر بسیاری از باورهای مذهبی برچسب خرافه بزنند؛ زیرا بر اساس معرفت‌شناسی مدرن،

معرفت یا «علمی» است یا «غیر علمی». بر پایه این منطق، هر چه مشهود و تجربه پذیر نباشد و نتوان با حواس پنج گانه داده‌هایی درباره آن گردآورد از حوزه علم بیرون است و معرفتی معتبر نیست. یکی از پیامدهای این نوع تفکر و این شیوه برخورد با جهان، نامعتبر قلمداد کردن معرفت دینی و گزاره‌ها و تبیین‌هایی بود که دین و دین‌باوران بیان کرده بودند.

در مقابل این جریان پوپر با تأثیرپذیری از مباحث کانت درباره «عقل نظری» و «عقل عملی»، میان علم و غیر علم تمایز قائل شد و بخشی از معرفت غیر علمی را عنوان معرفت معتبر پذیرفت. وی با طرح رویکرد «ابطال گرایی» بیان کرد که برخی از باورها اساساً ابطال‌ناپذیرند، یعنی به تجربه و مشاهده در نمی‌آیند؛ معرفتی معتبر هستند. بسیاری از گزاره‌های فلسفی این گونه‌اند و به سادگی می‌توان آن‌ها را با برچسب غیر علمی بودن رد کرد. آنچه مهم است، عقلی و علمی بودن گزاره‌هاست. در زمان حاضر، درباره چیستی خرافه‌ها اختلاف است. پدران جامعه‌شناسی و سایر اندیشمندان اجتماعی، معمولاً تلاش کردند تا با درخصوص انسان، دوگانه‌هایی را حول مفهوم «سنتی» و «مدرن» شکل دهند. در آثار اغلب آنان، میان سنت و مدرنیته گسستی دیده می‌شود. در این نگاه، فرایند مدرن شدن، فرایند عقلانی شدن همه ساحت‌های زندگی است که در پی رنده تغییراتی در بنیادی‌ترین ارزش‌ها و باورهای انسان‌هاست. موتور محرک این گذار از سنت به مدرنیته، مجموعه‌ای از فرایندهای مادی است که می‌توان آن‌ها را تحت مفهوم «مدرنیزاسیون» فهمید.

در نیمه دوم قرن بیستم، کشورهای موسوم به «جهان سوم» برای گام برداشتن در مسیر توسعه، به شدت نیازمند رویکردی نظری بودند تا

گذشته تاریخی آنان را برایشان فهمیدنی سازد و چشم‌انداز آینده آنان را مشخص کند. این خوراک نظری را اندیشمندان غربی تهیه کردند و طرح‌های توسعه‌ای، با سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی و کمک مستشاران غربی و همفکری بومیان تحصیلکرده غرب اجرا شد. این رویکرد، مبتنی بر نظریه مدرنیزاسیون بود که بین گذشته و آینده شکافی واقعی می‌دید و انسان سنتی را مدن را دو گونه متفاوت از انسان می‌دانست. در این نگاه، مسیر توسعه از رون بازسازی دولت و اقتصاد می‌گذرد و پیامد آن عبارت است از: بهبود شرایط مادی، بدگی، حاکم شدن عقلانیت ابزاری، حاکمیت دیوان‌سالاری بر جامعه و حاکمیت قانون. همراه با این روندها، باورهای سنتی و عامیانه مردم، به‌ویژه باورهای مذهبی آنان در حال تغییر و دگرگونی حتمی و عمیق بود.

پس از دهه‌ها آزمون و خطا و بر اساس تجربه‌های کشورهای غیر غربی که مسیر توسعه را پیموده‌اند، مدرنیزاسیون بارها بازبینی شد. در این بین، به سنت که روزگاری آن را مقابل توسعه و پیشرفت می‌دیدند، به عنوان یکی از مقوم‌های توسعه توجه شد. سنت می‌توانست در ایند پیشرفت، نقش تسهیل‌کننده و تجهیزکننده منابع را ایفا کند. بنابراین، نه تنها جنبه‌های متعددی از سنت در جهان مدرن تداوم یافت؛ بلکه تجربه نشان داد که سنت، همچنان خصلتی کارکردی دارد و به جامعه انسجام می‌بخشد. بالاین وجود نمی‌توان به سادگی، از تمام جوانب نظریه مدرنیزاسیون انتقاد کرد و این رویکرد نظری را کنار گذاشت. به نظر می‌رسد که فرایندهای مادی مدرنیزاسیون، تغییرات جدی و عمیقی در باورها و ارزش‌های مردم ایجاد می‌کند. منتها محصول نهایی این تغییرها، لزوماً آن چیزی نیست که نخستین نظریه پردازان مدرنیزاسیون به تصویر می‌کشیدند.

امروزه و در مطالعه‌های معاصر توسعه‌ای، پژوهش و نظریه‌پردازی، به‌جای بیان تعمیم‌های کلی و تحلیل‌های انتزاعی، به‌سمت انجام مطالعه‌های موضوعی در مقیاس ملی و محلی رفته است. تجربه تاریخی کشورهای مختلف نشان داده که مسیر توسعه کشورها، بسیار متنوع و متفاوت است و نمی‌توان همه کشورها را ذیل یک قانون درآورد. از همین رو برای پژوهشگران ایرانی این ضرورت وجود دارد که با انجام مطالعه‌های موضوعی در مقیاس ملی و محلی به تأثیر روندهای توسعه‌ای، همچون فرایند مدرنیزاسیون اجتماعی اقتصادی بر جامعه پیردازند و تأثیرات مدرنیته جهانی شده بر جهان ایرانی را به‌دقت بررسی و مطالعه نمایند و از نظریه‌زدگی و طرح مباحث انتزاعی در خصوص ایران بپرهیزند.

درباره ایران، همواره ایراد مسأله مطرح بوده است که فرایند تغییر باورها و ارزش‌های عمومی، به‌ویژه در بین جوانان به کجا خواهد انجامید و چه تصویری از آینده جامعه ایرانی می‌توان ارائه کرد؟ آیا مطابق نظریه مدرنیزاسیون باید فرایندهایی مانند عقلانی‌شدن، سکولاریزاسیون، کاهش سطح دین‌داری، فردگرایی و... را متصور بود یا اینکه توسعه جامعه ایرانی، متفاوت با چنین روندهایی به‌پیش می‌رود که به‌ویژه در آثار کلاسیک جامعه‌شناسی آمده است؟ بی‌شک نمی‌توان، فقط با یک پژوهش بدیهی سؤال پاسخ داد؛ اما دست‌کم می‌توان بر یک‌سری از باورها و ارزش‌های عمومی متمرکز شد و تغییرهای رخ داده در کم و کیف آن‌ها را تحت فرایند مدرنیزاسیون مطالعه کرد. از آنجایی که ماکس وبر بحث افسون‌زدایی از جهان را برای فرایند انتقالی از جهان پیشامدرن به مدرن مطرح می‌کند، یکی از

مباحث جالب توجه مطالعه دگرگونی‌هایی است که در ارزش‌ها و باورهای یک جامعه رخ می‌دهد.

همان‌گونه که گفته شد، مردم جوامع مختلف، به صورت فردی و جمعی باورهایی راجع به طبیعت و انسان و نیروهای حاکم بر آن‌ها ساخته و آن را قالب فرهنگ از نسلی به نسل دیگر منتقل کرده‌اند. باورهایی که گاه، خدایندگان زر و زور و تزویر، تولید و ترویج می‌کرده‌اند و لباسی از تقدس به آن‌ها می‌پوشانند و در نهایت، دستاویز فراداستان می‌شده است. چنین باورهایی اغلب بهانه‌های تجربی و علمی نداشته‌اند و ابطال آن‌ها ساده نبوده است. این باورها معمولاً در مفهوم خرافه فهم می‌شوند. مدرنیته با غرور و اعتماد به نفس، جهان سنت را جهانی سراسر خرافه تصویر کرد. از نظر تفکر مدرن، اساساً معرفت سنتی در چنین فضای معرفت‌شناختی تنفس می‌کند؛ اما تجربه‌های دو قرن اخیر نشان داد که خرافه پدیده‌ای جهانی است و به زمان و مکانی خاص محدود نیست. هم‌اکنون می‌توان دید که در جامعه‌های کاملاً صنعتی و تحت نظام سرمایه‌داری، هنوز خرافه‌ها به صورت جمعی بازتولید می‌شوند و علم‌گرایی مدرن نتوانسته است، به‌طور کامل از آن‌ها رها شود. البته نمی‌توان به سادگی از این موضوع گذشت که ما نیاز به عقلانیتى بازتابی و تأملی به همراه آورده که عاملی اساسی در کاهش میزان و نوع خرافه‌ها بوده است. در این باره مسئله‌ای که می‌تواند ذهن پژوهشگر ایرانی را به خود معطوف سازد، تأثیراتی است که مدرنیته جهانی‌شده و روندهای مدرنیزاسیون و توسعه، بر باورها و ارزش‌ها و رفتارهای فرهنگی مردم می‌گذارد. تغییرهایی که در باورها و ارزش‌های مردم رخ می‌دهد، نه تنها روند

توسعه را هدایت می‌کند؛ بلکه مهم‌تر از آن اینکه شکل جامعه را مدام دگرگون می‌کند.

در پژوهش حاضر تلاش کرده‌ایم تأثیر خرافه‌ها را بر تغییر باورها و ارزش‌های فرهنگی مردم بررسی کنیم. خرافه‌ها، نه تنها باورهای عوامانه مانند بدشگون‌بودن عدد سیزده را شامل می‌شود؛ بلکه ممکن است با ارزش‌های اساسی و حتی دینی مردم، چنان گره بخورد که علمای مذهبی هم نتواند با آن مقابله کنند. هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی تغییرهای رخ داده در تلقی مردم استان اصفهان از باورهای خرافی خود و والدین و شهرستان محل کوشش است. درواقع در این پژوهش تأثیر توسعه اجتماعی اقتصادی شهرستان‌ها، استان اصفهان را بر تلقی افراد از باورهای خرافی و میزان خرافه‌گرایی آنان بررسی می‌کنیم. برای انجام این پژوهش لازم بود تا روشی مناسب درپیش گرفت. خود؛ چراکه تمامی شهرستان‌های استان اصفهان، به‌عنوان جامعه آماری انتخاب شدند. انجام چنین مطالعه‌ای مستلزم طراحی دقیق و صرف انرژی بسیار زیادی به پژوهشگران است.

ازجمله عواملی که می‌تواند بر روش تحقیق و وسع و راهبردهای پژوهشی پژوهشگر تأثیرگذار باشد، عبارت است از: ماهیت مسئله، مهارت و دامنه تحقیق، مهارت پژوهشگر، امکانات مالی و نیروی انسانی، زمان، کسافی برای انجام تحقیق، میزان دسترس به داده‌های مورد نیاز، محدودیت‌های اداری و سایر شده‌اند. بر اساس پارادایم کارکردگرایی ساختاری، باورها و ارزش‌های جامعه کلیتی را می‌سازند که علاوه بر نقش آن‌ها در حفظ کل نظام اجتماعی و فرهنگی، با یکدیگر نیز مرتبط هستند. براین اساس، تغییر در

مجموعه‌ای از باورها و ارزش‌های فرهنگی ممکن است منجر به تغییر در سایر اجزاء و مؤلفه‌های فرهنگ شود. در این بین، مدرنیزاسیون می‌تواند نقش میانجی و عامل پیش‌برنده را ایفا کند. بر اساس این پارادایم، تغییرهای فرهنگی متأثر از فرایند مدرنیزاسیون، در نهایت به تغییر در تلقی مردم از چیستی خرافه‌ها می‌انجامد. این پژوهش بر اساس پارادایم‌های روش‌شناختی و به دلیل تکیه اصلی‌اش بر پیمایش، در نگاه نخست، بیشتر در پارادایم پوزیتیویستی و در ردیف پژوهش‌های کتبی قرار می‌گیرد. از آنجایی که پرسشنامه، عمدتاً بر اساس سؤال‌های بازطراحی‌شده تدوین شده بود، که گذار از تحلیل مقوله‌ها و مطالب بیان‌شده در مرکز تحلیل قرار داشت، جنبه‌هایی از تفسیرگرایی و روش‌های استقهامی نیز در آن وجود دارد.

پژوهش حاضر مبتنی بر یافته‌های به دست آمده از ۶۱۹۲ مصاحبه رودررو است که در ۲۵ شهرستان و منطقه شهرستان اصفهان انجام شده است و نمونه‌ها به شیوه سهمیه‌ای انتخاب شده‌اند. در یک مرحله در این تحقیق، عرفی است. بر اساس رویکرد عرفی، باوری خرافی است که مردم آن را خرافه بدانند، خواه آن باور از نظر علمی و عقلی و دینی نیز خرافه باشد یا نه. در واقع هدف اصلی این پژوهش، بررسی محتوای خرافه‌ها نیست؛ بلکه هدف، بازکاوی و تحلیل نوع تفکر مردم و فهم تلقی آنان از چیستی خرافه‌هاست. در پژوهش حاضر، تلقی مردم از خرافه به لحاظ تحلیلی اهمیت دارد و به دنبال برشمردن خرافه‌های موجود در استان اصفهان نیستیم. محور مطالعه در این پژوهش، بررسی تأثیراتی است که مدرنیزاسیون

اقتصادی اجتماعی بر نوع تفکر مردم استان اصفهان و تلقی آنان از چిستی و مصداق‌های خرافه‌ها گذاشته است. داده‌های تجربی در محدوده استان اصفهان گردآوری شده‌اند؛ اما هدف نهایی پژوهش، رسیدن به نتایجی درخصوص جامعه ایرانی است.

پژوهش حاضر، دست‌کم مدعی است که به فرض‌هایی جدید دربارهٔ جاه . ایرانی دست یافته است. مبحث اصلی این نوشتار این است که رونمای مدرنیزاسیون، چگونه جهان معرفتی و زیستی ایرانیان را تحت تأثیر قرار داده و نوع تفکر آنان را دگرگون ساخته است. در پایان لازم است از دفتر تبلیغات اسلامی اصفهان و مدیر محترم آن، جناب دکتر حبیب‌رضا ارزانی، که هزینه اجرای پیشم با این وسعت را فراهم نمودند، تشکر کنم. همچنین از پیشنهادهای ارزندهٔ دکتر وحید قاسمی و دکتر محسن ربانی و دکتر سعید معیدفر سیاست‌گزارم.

کامران ربیعی